

УДК 35

БОРОДІН Євгеній Євгенійович,
аспірант ДРІДУ НАДУ

МЕДІАЦІЯ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО ДІАЛОГУ: НЕОІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Розглядаються підходи до інтерпретації медіації в контексті розвитку громадянського суспільства та політичної сфери. Простежується генеза медіації та напрями її розвитку в сучасних умовах. Доводиться, що медіація є найважливішим чинником формування інститутів громадянського суспільства, у межах яких і реалізуються такі цінності, як свобода громадян, затвердження основ справедливості і безпеки. Обґрунтовується, що основою концептуально-методологічного аналізу феномену медіації є неінституціональний підхід.

Ключові слова: медіація, конфлікт інтересів, публічне управління, громадянське суспільство, взаємодія.

Borodin Ye. Ye. Mediation as a basis for civil dialogue: neoinstitutional aspect

The paper deals with approaches to interpretation of mediation in the context of the development of civil society and political sphere. The origins of mediation and the directions of its development in modern conditions are considered. The author affirms that mediation is the most important factor in forming the institutions of civil society, within which such values as freedom of citizens, approval of the foundations of justice and security are implemented. It is proved that the basis of the conceptual and methodological analysis of the phenomenon of mediation is neoinstitutional approach.

Key words: mediation, conflict of interest, public administration, civil society, interaction.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку держави на перший план виходить визнання і дотримання прав та інтересів людини як найвищої

соціальної цінності. У цьому напрямі важливого значення набуває відповідна реакція держави на суперечності, зокрема їх безпосереднє попередження та недопущення в майбутньому їх нових проявів. Наша країна, яка перебуває на шляху побудови правової держави і громадянського суспільства, зацікавлена в тому, щоб конфлікти, які виникають у суспільстві, можна було б розв'язувати не тільки в залі суду, але й шляхом переговорів. Переговори повинні проходити за участю незацікавленого посередника, здатного підказати не тільки взаємоприйнятний, але й законний спосіб улагодити всі розбіжності. Медіація покликана допомогти сторонам налагодити безпосередній діалог і віднайти рішення проблеми шляхом співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На практиці механізми медіації дістали поширення не лише в міжнародній політиці, але й під час вирішення внутрішньополітичних суперечок і конфліктів, а також у приватно-господарській сфері. На жаль, цей феномен ще не став предметом теоретико-методологічної рефлексії в галузі знань «Публічне управління та адміністрування». Медіація в більшості випадків вивчається правовими або психологічними науками. У політичній науці феномен медіації розглядається лише в теорії міжнародних конфліктів – сфері, яка межує з міжнародним правом і конфліктологією (як розділом психології управління). Медіацію досліджували такі науковці, як В. Баранова, Є. Борисова, В. Землянська, Д. Давиденко, І. Ясиновський та ін.

Мета статті – визначення термінологічних контурів медіації з позиції неінституціонального підходу в контексті застосування її в практиці публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Перші держави на нашій планеті з'явилися близько п'ятдесяти сторіч тому, отже, державна форма структурування суспільства триває тільки 2 % від усього періоду його існування. Сукупність елементарних зв'язків – міжособистісних взаємодій, в які вступають індивіди під впливом базових для людського існування природних потреб, утворює початкову структуру, яка лежить в основі як виникнення політики, так і її більш-менш стійкого відтворення в межах тієї або іншої суспільної системи. При цьому зазначені взаємодії політизуються. Йдеться про взаємну довіру, спільне вирішення завдань, діалог (досягнення угоди за допомогою переговорів), добровільну участь, самоорганізацію, групову автономію та ін. Список елементарних зв'язків є

відкритим, він може бути розширений або скорочений залежно від дослідного завдання. Значущим є інше питання: що виступає в ролі системотвірного чинника (принципу), що викликає перетин елементарних зв'язків? Чим обумовлена необхідна форма цього перетину?

На наш погляд, таким системотвірним чинником є медіація. Медіація нині набуває поширення в зарубіжній і вітчизняній юридичній і міжнародній практиці. Медіація сягає корінням в античність і середньовіччя, в системи дипломатичних переговорів, що зупиняють конфлікти і війни. Наприклад, тридцятирічна війна була закінчена за допомогою посередників. Один з них – італієць Канторіні – якраз і називав себе медіатором [16]. Військовий конфлікт між Єгиптом і Ізраїлем був вирішений в 1978 р. за допомогою миротворчих зусиль президента США Картера під час переговорів у Кемп-Девіді [1]. Затребуваність медіації в сучасному цивілізованому суспільстві багато в чому пов'язана з глобалізацією, яка сприяє послабленню ієрархій і зростанню взаємозв'язків і взаємозалежностей у світі. Це відображається на всіх рівнях громадського устрою: в повсякденному побуті, у приватних стосунках, у сфері економіки і праці, у практиці державного управління. Процеси, що відбуваються в сучасному світі, іноді вимагають нових, неординарних підходів до вирішення виниклих суперечок і конфліктів, тому в 1960-х рр. медіація зі сфери міжнародних відносин і міжнародного права поширюється на сферу організаційних технологій, практику управління. Спочатку медіація отримала найбільше поширення в англосакських країнах і сприймалася як альтернатива судовим процедурам. У 1980-х рр. медіація поширилася на території континентальної Європи [16]. Цей процес свідчить про розвиток теорії і практики вирішення конфліктів, тому медіація залишається міждисциплінарною галуззю, де об'єднуються юриспруденція, психологія, соціологія, конфліктологія та інші науки. Зростаюча потреба суспільства в медіації зумовила виникнення нової професії – медіатора. Менш ніж за двадцять років руху медіаторів вдалося забезпечити підтримку держави і суспільства у створенні спеціальних служб. Як засіб залагоджування суперечок медіація (посередництво) визнана ст. 33 Статуту ООН [1]. Нині медіація поширена в таких країнах, як Нова Зеландія, Канада, Австралія, Велика Британія, Франція, Іспанія, Італія, Бельгія, Німеччина, Австрія. У західних країнах медіація досягла такого рівня поширення, що виникла необхідність її законодавчого регулювання. Так, у США нещодавно був виданий

«Єдиний закон про медіацію», в якому об'єднано понад 2 500 законів, що існували до цього та регулювали посередницьку діяльність у різних штатах і сферах її застосування. ООН опублікувала «Модельний закон про міжнародні комерційні примирливі процедури» (Model Law on International Commercial Conciliation (UNICITRAL)) для сфери господарського права. У 2004 р. в Австрії був ухвалений федеральний закон про медіацію. Європейська комісія у 2004 р. підтримала Кодекс поведінки медіаторів, розроблений для того, щоб медіація отримала більше довіри в окремих європейських країнах.

Хоча на даний час Україна перебуває лише на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя, уже з упевненістю можна констатувати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу, які свідчать про його ефективність. До того ж це відповідатиме загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, адже питанню примирних процедур присвячена ціла низка рекомендацій і рішень Ради Європи, зокрема рекомендації № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 р., яка є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя та Основоположного рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA), які наголошують на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національній системі права [7; 12].

Варто також зазначити, що на даний час, незважаючи на відсутність спеціального законодавства, Україна може похвалитися власним досвідом застосування процедури медіації, який підтверджує високу ефективність застосування цього інституту під час вирішення конфліктів. Так, починаючи з 2003 р. активно проводяться експерименти в судах (зокрема, у містах Києві, Харкові, Івано-Франківську та ін.). Також на території України діє ціла низка регіональних груп медіації, які об'єдналися в Асоціацію груп медіації України та Український центр порозуміння, який активно займається впровадженням програм примирення потерпілих і правопорушників та просвітницькою діяльністю у цій сфері [14].

Фахівці Українського центру порозуміння розробили модель шкільної служби вирішення конфліктів, де школярі-медіатори під керівництвом координатора-психолога допомагають своїм одноліткам вирішувати конфліктні ситуації, використовуючи медіацію та інші види відновних практик (наприклад, коло ухвалення рішень). Завдяки зусиллям Українського центру порозуміння і партнерів, нині діє понад 60 шкільних служб розв'язання конфліктів у 10 областях України [8].

З вересня 2006 р. по лютий 2007 р. в десяти регіонах України Український центр порозуміння проводив проміжне оцінювання впровадження програм відновного правосуддя. Протягом звітного періоду проведено 41 програму відновного правосуддя, з них: 39 – медіації в кримінальних справах, 2 – сімейні конференції [14].

Навіть така незначна за обсягом практика застосування відновних процедур засвідчила, що медіація в кримінальному судочинстві має багато переваг порівняно із загальним судовим порядком розв'язання «кримінально-правових конфліктів». Зокрема, медіація забезпечує більш ефективне розв'язання проблеми відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди; надає можливість сторонам впливати на рішення, що приймається у справі, допомагає зняти емоційне напруження. Крім того, медіація звільняє суддів від навантаження у зв'язку із розглядом справ невеликої тяжкості і надає можливість зосередитися на більш серйозних справах, а також прискорює процес розгляду справ у суді.

В сучасному українському законодавстві містяться норми, які дозволяють стверджувати про можливість використання медіації. Йдеться про інститут примирення. Так, до Кримінального кодексу України включено окрему ст. 46 під назвою «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим», яка передбачає, що особа, «яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [4]. Відповідна норма була запроваджена ще у 2001 р. і стосувалася злочинів невеликої тяжкості. У 2008 р. до переліку злочинів, які можуть розглядатися як об'єкт примирення, додано ще поняття «необережний злочин середньої тяжкості» [9], а у 2014 р. визначено, що зазначена норма не стосується корупційних злочинів [11].

На наш погляд, треба запровадити обмежений державний або громадський контроль за ринком медіації. Не обмежуючи можливості медіаторів займатися будь-якою іншою не забороненою законом діяльністю, розумним є встановлення певних правил входження на ринок – наприклад, за допомогою системи ліцензування, акредитації.

Причиною, через яку українські компанії все частіше стали звертати увагу на медіацію, є конфіденційність усієї процедури. Звертаючись же до суду, доводиться змиритися з усвідомленням необхідності розкриття громадськості багатьох особистих фактів із життя членів органів управління і акціонерів компанії. Крім того, вітчизняних бізнесменів приваблює швидкість, з якою може бути вирішений той або інший конфлікт, що, звичайно ж, є важливим чинником.

Медіація в юриспруденції належить тільки до позасудових способів вирішення суперечок. Останнім часом медіативні процедури набувають усе більшого поширення, тому що дозволяють досягти згоди в межах діалогу. Медіація дає можливість сторонам конфлікту спільно знайти рішення проблеми. Суд діє в рамках бінарних опозицій, визнаючи одну сторону правою, а іншу – неправою. Медіація не лише дозволяє сторонам спільно знайти такий вихід із ситуації, який не може запропонувати суд, але й зберігає можливості для подальшої співпраці. У юриспруденції медіація розглядається як спосіб врегулювання конфлікту за допомогою третьої «сили» – посередника. За такого підходу конфлікт розглядається не лише з негативного боку, але і як конструктивний ресурс відновлення стосунків [1].

Медіація застосовується в бізнесі, кримінальних позасудових примирливих процедурах, у цивільно-правових спорах, при плануванні громадських змін, у школах та інших установах, у приватному житті громадян (сімейні стосунки, сусідські спори), тому вона не зможе не торкнутися політичної сфери. Використання медіації в політиці свідчить про розвиток конфліктологічної компетентності, політико-правової культури. Проте медіація є не лише породженням високої культури людей, що використовують її, але також способом формування культурного середовища, в якому вона отримує найбільший розвиток. Слід зазначити, що медіація є найважливішим чинником формування інститутів громадянського суспільства, у межах яких і реалізуються такі цінності, як свобода громадян, затвердження основ справедливості і безпеки.

Поширення медіативних процедур свідчить про зміну сутності і ролі управління у функціонуванні соціальних систем. Феномен медіації органічно вбудовується в модель управління «governance» в руслі поширення неофіційного посередництва неурядових організацій. Підвищення значення неурядових організацій у вирішенні і попередженні внутрішніх конфліктів обумовлене їх специфікою: децентралізацією, «поганою керованістю» і нерациональною поведінкою сторін. Гнучкість, нейтральність і комплексний вплив, характерні для діяльності неурядових організацій, дозволяє їм вирішувати складні конфлікти ефективніше, ніж це роблять державні структури. Проте необхідно зазначити, що питання врегулювання відносин державних структур і неурядових організацій у вирішенні конфліктів ще залишається відкритим.

На наш погляд, основою концептуально-методологічного аналізу феномену медіації є неоінституціональний підхід. Він виник в руслі теорії громадського (раціонального) вибору – дисципліни, що склалася на межі між економічною теорією, з одного боку, соціологією і політологією – з іншого [2]. Неоінституціоналізм став реакцією на очевидний з практичної точки зору і хворобливо відчутний для інституціональної теорії розрив між людською поведінкою і громадськими інститутами. Норми, санкції, раціональний розрахунок і звички – усе це виявилось основою, недостатньою для того, щоб забезпечити належну (з точки зору відповідності інституціональній нормі) поведінку індивіда. Культурні цінності, вірування і переконання, етнічні переваги, групові й індивідуальні інтереси, владні домагання, ідеологічні орієнтації є чинниками, що опосередковують дію інститутів на поведінку людей. «У політичному процесі беруть участь організації й індивідуальні актори, вони мають не лише різні можливості але, крім того, мають різні когнітивні і нормативні орієнтації» [18] (тут і далі переклад автора. – Є. Б.). Під впливом цієї обставини в межах інституціонального підходу окрім формальних виділяють неформальні інститути [17]. Відмінності між цими видами інститутів зазвичай проходять по лінії «штучне – природне». Формальні інститути вводяться як настанови держави, дотримання яких контролює спеціальний апарат. Неформальні ж інститути виникають до певної міри спонтанно, тобто незалежно від свідомих намірів носіїв влади і авторитету, і складаються еволюційним шляхом. Один із засновників неоінституціоналізму Ф. Хайек ставив існування і характер сучасної суспільної системи, яку він називав «розширеним порядком», в пряму залежність від неумисного,

еволюційного розвитку неформальних інститутів і практик: «для розуміння нашої цивілізації необхідно усвідомити, що цей розширений порядок склався не в результаті втілення свідомого задуму або наміру людини, а спонтанно: він виник з неумисного наслідування певних традиційних і, головним чином, моральних практик» [15]. Неоінституціональний аналіз дозволяє дійти висновку про вирішальне значення традиції для успіху різних стратегій трансформації економічних і політичних систем [5].

Неформальні інститути і практики не лише є фундаментом інституціональної структури, що визначає її специфіку, вони також визначають синергетичний потенціал системи, її здатність до самоорганізації і самоврядування, а також до спонтанної зміни. Неформальні інститути і практики локалізуються на початковому рівні суспільної організації, який ми з достатньою мірою умовності віднесли до сфери «початку». Ця сфера, заповнена елементарними соціальними зв'язками «природних індивідів», характеризується єдністю структурного і генетичного аспектів. Структурний аспект «початку» розкриває його роль як механізму стійкого відтворення базових характеристик світу політичного, його фундаментальних особливостей, серед яких можна виділити настанову на досягнення згоди, цілераціональну дію, мобілізацію широких мас для здійснення загальнозначущих цілей, інтеграцію соціального цілого за допомогою приведення різноманітності до порядку. Генетичний аспект «початку» характеризує його як механізм породження політичного як особливої якості соціальності. Важливо зазначити, що структурний і генетичний аспекти «початку» не просто взаємозв'язані, кожен із них у своїй дії опосередковує інший. Це означає, зокрема, що відтворення структурних якостей політичної сфери припускає, по-перше, стійке відтворення передумов її виникнення і, по-друге, перетворення цих передумов в умови його актуального існування.

Як ми припустили вище, одним із системотвірних принципів (чинників) виникнення політичної сфери є феномен медіації. Переходячи від його емпіричного опису до теоретико-методологічного аналізу, слід вказати, що концептуально ми розглядаємо медіацію як елементарний акт соціальної взаємодії двох індивідуальних суб'єктів. При цьому ми припускаємо, що висновки, отримані нами на рівні одиничного, будуть також дійсними, достатньою мірою обґрунтованими і на рівні особливого і загального. Принципова схема медіативної

взаємодії така. В акті медіативної взаємодії двох суб'єктів формується взаємний зв'язок між ними, або комунікація, якщо, звичайно, не зводить зміст останньої до руху інформації. Але в будь-якому разі комунікація є компонентом взаємодії суб'єктів. Спонукальним мотивом медіативної взаємодії суб'єктів є конфлікт інтересів, що не вирішується в межах прийнятих процедур і правил. Наявність такої проблеми, пов'язаної з неефективністю техніки офіційного врегулювання конфлікту, переводить взаємодію двох суб'єктів з публічної сфери в приватну, надає цій взаємодії неінституціональний характер. Іншими словами, медіація виявляється за межами інституціональних структур, знаходиться поза полем дії не лише формальних, але і неформальних інститутів. Це дозволяє віднести медіацію до неінституціональних практик, виділення яких отримало поширення в сучасних дослідженнях [6]. Отже, результатом медіативної взаємодії є угода, у межах якої знаходить своє вирішення початковий конфлікт інтересів.

Висновки. Таким чином, медіація як процедура вирішення конфліктів, що виникають у повсякденності в ході елементарної базової діяльності індивідів, яка по суті збігається з їх життєдіяльністю, конституює повсякденність як особливого роду систему стосунків, є важливою складовою частиною механізму самоорганізації суспільства. Медіативна взаємодія є способом приведення різноманітності інтересів до відносної єдності, способом підтримки порядку на початковому, базовому рівні соціальної структури суспільства. Її можна розглядати як особливого роду соціально-технічний пристрій, що забезпечує перетворення негативної енергії, що породжується зіткненням безлічі індивідів у процесі їх життєдіяльності, в позитивно спрямовану енергію їх спільної дії.

У повсякденності, що становить сферу протополітики, медіація являє собою чинник, що забезпечує встановлення відносин рівності між членами малого співтовариства і формування потенціалу згоди. Інакше кажучи, медіація є не лише процедурою досягнення угоди, але водночас і процедурою первинного конструювання поля протополітики як простору відносин між суб'єктами соціальної взаємодії, що утворюється багатовимірним перетином позицій, ціннісних настанов, цілей і сил. Це первинне конструювання є не свідомою метою, а неумисним наслідком медіації як однієї з неінституціональних практик, в ході яких відтворюється соціальна реальність і ті особисті й групові ідентичності, які відповідають можливостям культури і історії в цей період часу. Це вимагає

поширення неінституціональних практик медіації. Вони виконують функції локальних джерел генерування позитивно спрямованої енергії, синергетичного потенціалу політики, що народжується добровільною участю громадян у вирішенні актуальних громадських проблем.

Список використаних джерел

1. **Белінська О. В.** Медіація – альтернативне вирішення спорів / Белінська Ольга Володимирівна // Вісн. Вищ. ради юстиції. – 2011. – № 1(5). – С. 158 – 173.
2. **Бьюкенен Дж.** Границы свободы. Между анархией и Левиафаном // Бьюкенен Дж. Сочинения. – Москва : Таурис Альфа, 1997. – Т. 1. – С. 207 – 444. – (Нобелевские лауреаты по экономике).
3. **Жмудь В.** Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України / Жмудь Вікторія // Юрид. журн. – 2008. – № 6. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2966>.
4. **Кримінальний кодекс України** : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/2341-14>.
5. **Липовська Н. А.** Креативні аспекти дослідження інституціалізації соціального управління / Н. Липовська // Акт. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 3. – С. 184 – 192.
6. **Липовська Н. А.** Соціокультурні чинники управління суспільством у контексті інституціональних змін / Н. Липовська // Акт. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. – Одеса, 2003. – Вип. 4(16). – С. 46 – 61.
7. **Медіація у кримінальних справах** : рекомендація Ради Європи № R (99) 1915 верес. 1999 р., прийнята Комітетом міністрів // Відновне правосуддя в Україні : щокв. бюл. – 2005. – № 1 – 2. – С. 50 – 53.
8. **Медіація у школі.** – Режим доступу : <http://safeschool.org.ua>.
9. **Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності** : Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270–VI. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.
10. **Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві** : основоположне рішення Ради Європейського Союзу від 15 берез. 2001 р. (2001/220/ЈНА) //

Відновне правосуддя в Україні : щокв. бюл. – 2005. – № 3(2). – С. 25 – 30.

11. **Про Національне** антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698–VII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>.

12. **Рекомендація** Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c>.

13. **Рекомендація** No R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. – Режим доступу : <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files>.

14. **Український** Центр Порозуміння. – Режим доступу : <http://ucsg.org.ua>.

15. **Хайек Ф. Л.** Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма : пер. с англ. / Хайек Ф. Л. ; под ред. У. У. Бартли. – Москва : Новости : Catallaху. – 1992. – 304 с.

16. **Ясиновський І. Г.** Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку / І. Г. Ясиновський // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2014. – № 10-2. – Т. 1. – С. 31 – 33.

17. **Helmke G.** Informal institutions and comparative politics: a research agenda / Helmke G., Levitsky S. // Perspectives on Politics. – 2004. – Vol. 2, № 4. – P. 725 – 740.

18. **Scharpf F. W.** Games real actors play. Actor-centered institutionalism in policy research / Scharpf F. W. – Boulder, CO : Westview Press. – 318 p.

List of references

1. **Belinska O. V.** Mediatsiia – alternatyvne vyreshennia sporiv / Belinska Olha Volodymyrivna // Visn. Vyshch. rady yustytysii. – 2011. – № 1(5). – S. 158 – 173.

2. **Byukenen Dzh.** Granitsyi svobodyi. Mezhdru anarhiey i Leviafanom // Byukenen Dzh. Sochineniya. – Moskva : Taurus Alfa, 1997. – Т. 1. – S. 207 – 444. – (Nobelevskie laureatyi po ekonomike).

3. **Zhmud V.** Zaprovdzhennia protsedury mediatsii (prymyrennia) u zakonodavstvi Ukrainy / Zhmud Viktoriia // Yuryd. zhurn. – 2008. – № 6. – Rezhym dostupu : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2966>.

4. **Кримінальний** кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/2341-14>.

5. **Lypovska N. A.** Kreatyvni aspekty doslidzhennia instytutsializatsii sotsialnoho upravlinnia / N. Lypovska // Akt. probl. derzh. upr. : zb. nauk. pr. – Lviv : LRIDU NADU, 2006. – Vyp. 3. – S. 184 – 192.

6. **Lypovska N. A.** Sotsiokulturni chynnyky upravlinnia suspilstvom u konteksti instytutsionalnykh zmin / N. Lypovska // Akt. probl. derzh. upr. : zb. nauk. pr. – Odesa, 2003. – Vyp. 4(16). – S. 46 – 61.

7. **Mediatsiia** u kryminalnykh spravakh : rekomendatsiia Rady Yevropy № R (99) 1915 veres. 1999 r., pryiniata Komitetom ministriv // Vidnovne pravosuddia v Ukraini : shchokv. biul. – 2005. – № 1 – 2. – S. 50 – 53.

8. **Mediatsiia** u shkoli. – Rezhym dostupu : <http://safeschool.org.ua>.

9. **Pro vnesennia** zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protseusualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo humanizatsii kryminalnoi vidpovidalnosti : Zakon Ukrainy vid 15 kvit. 2008 r. № 270–VI. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.

10. **Pro mistse** zhertv zlochyniv u kryminalnomu sudochynstvi : osnovopolozhne rishennia Rady Yevropeiskoho Soiuzu vid 15 berez. 2001 r. (2001/220/JHA) // Vidnovne pravosuddia v Ukraini : shchokv. biul. – 2005. – № 3(2). – S. 25 – 30.

11. **Pro Natsionalne** antykoruptsiine biuro Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. № 1698–VII. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>.

12. **Rekomendatsiia** Rec (2002) 10 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo mediatsii v tsyvilnykh spravakh. – Rezhym dostupu : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c>.

13. **Rekomendatsiia** No R (98) 1 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo mediatsii v simeinykh spravakh. – Rezhym dostupu : <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files>.

14. **Ukrainskyi** Tsentr Porozuminnia. – Rezhym dostupu : <http://uccg.org.ua>.

15. **Hayek F. L.** Pagubnaya samonadeyannost. Oshibki sotsializma : per. s angl. / Hayek F. L. ; pod red. U. U. Bartli. – Moskva : Novosti : Catallaxy. – 1992. – 304 s.

16. **Yasynovskyi I. H.** Istorychnyi aspekt rozvytku instytutu mediatsii ta suchasni tendentsii yoho rozvytku / I. H. Yasynovskyi // Nauk. visn. Mizhnar. humanit. un-tu. Ser. «Yurysprudentsiia». – 2014. – № 10-2. – T. 1. – S. 31 – 33.

17. **Helmke G.** Informal institutions and comparative politics: a research agenda /

Helmke G., Levitsky S. // Perspectives on Politics. – 2004. – Vol. 2, № 4. – P. 725 – 740.

18. **Scharpf F. W.** Games real actors play. Actor-centered institutionalism in policy research / Scharpf F. W. – Boulder, CO : Westview Press. – 318 p.

Надійшла до редколегії 19.12.16